

בִּירוֹר בְּעֵינַי דְּמֹת שִׁין

נאמר בתלמוד (שבת, כה ב) "אמר אביי שין שלתפלין הלכה למשה מסיני". וחזרו הדברים על עצמם (שם, סב א) וכן במנחות (לה א) שם ניתוסף המשפט "וצריך שיגיע החרץ למקום התפר". בדברים אלו, אין התייחסות כלל למס' נושאים הכרחיים. צורת השי"ן, מיקומה, אם ישנו הבדל בין צד ימין לשמאל, האם בתפלין של יד או של ראש וכו'.

נביא כעת את פירש"י בנושא: במסכת שבת: (כח ב) **"שי"ן של תפלין-2"** שיהא העור נקמט מבחוץ שלושה קמטין **ודומה לשי"ן**, וכן (שם, סב א) **"התם משום שי"ן-1"** שעשויה מעור החיצון עצמו, קומט בו שלשה קמטין **כעין שי"ן**, ובמנחות: (לה א) **"שי"ן של תפלין-1"** לבית חיצונה עושין כמין קמטים דקים בקלף ונראין בו **כעין שי"ן**. ובחולין: (ט א) **"קשר של תפלין-1"** יש בו אומנות שעשויה כמו אות דל"ת שיהא נראה בה שדי השי"ן חקוקה בקמטי התפר **כעין שי"ן**, וכו'.

והנה, רבנו הרמב"ם פסק במשנה תורה (הלכות תפלין ומזוזה וספר תורה, פ"ג ה"א) "שמונה הלכות יש במעשה תפלין כולן הלכה למשה מסיני ולפיכך כולן מעכבות. ואם שנה באחת מהן פסל. ואלו הן... ושיהיה בעור של ראש **צורת שין** מימין ומשמאל" ועוד כתב (שם, ה"ג) "ולוקחין עור...עד שעושין מן העור **דמות שין** שיש לה שלשה ראשין מימין המניח **ודמות שין** שיש לה ארבעה ראשין משמאל המניח".

ובעקבותיו כתב מרן בשו"ע: (או"ח לב סע' מב) "שי"ן של תפלין, הלכה למשה מסיני שיעשה בעור הבתים של ראש **כמין שי"ן** בולטת מקמטי העור, אחד מימינו ואחד משמאלו. של ימין המניח, של ג' ראשין, ושל שמאל המניח, של ארבע ראשין". אך נשאלת השאלה מנין לרבנו שכך הדבר, שהרי לא נתפרש דבר בתלמוד? התשובה לכך היא **מסורת** המשתלשלת מדור לדור, ואשר שרדה בספר "שימושא רבא", הובאו ב"הלכות גדולות" (ח"א עמ' 491) "ובעי דליצור בקלפא דביתא (=בעור הבית, של ראש, כי שם מדובר על תפלין של ראש) **צורה דשין** דימינא-תלת רישי, ודסמאלא-ארבעה רישי ואי איפכא לא הוי פסול" וכן הובא בתוספות (מנחות לה א) ד"ה **שי"ן של תפלין הלכה למשה מסיני**. גם הרמב"ם בעקבות השימושא רבא' השתמש בביטוי **"צורה של שין"**, למרות שבאבי אמר "שין של תפלין". אלא שהרמב"ם הוסיף והשתמש בביטוי **"דמות שין"**, ובאופן מודגש, שהרי כתב **"דמות שין** שיש לה שלשה ראשין...**ודמות שין** שיש לה ארבעה ראשין" הרי שחזר על הביטוי **דמות** גם בהתייחסו לשלשה ראשין וגם לארבעה. אף כי יכל להתנסח כמו בה"ג כשמלת **צורה** שימשה את הימין ואת השמאל. כ"כ העובדה שהרמב"ם השתמש בביטוי **צורת שין**, שהוא הביטוי שנמצא

ב'שימושא רבא', וחזר והשתמש בביטוי **דמות של שין**, מוכיחה בעליל שהוא לא התכוון לשין ממשית, כפי שניתן להבין מדברי אביי, אלא **צורה של שין**, שין הנראית כשין, **דומה לשין** ע"י הראשים המזדקרים ולא יותר. וכן נראה גם מדברי רש"י שהובאו לעיל.

פירוש זה מקבל סיוע ממסורת תימן עליה העיד מו"ר הגר"י קאפח, שראה תפלין משנת תרל"ט ובהם צורת השין **אינה שין ממש**, כמנהג בימינו אלא ראשים מזדקרים ממקום התפר, מימין-שלשה ראשים של קמטים בעור **שנראים כדמות שין**, ובשמאל ארבעה ראשים של קמטים בעור **שנראים כדמות שין**. ראה צילום של תפלין אלו במשנה תורה מהדורתו (הלכות תפלין ומזוזה וספר תורה, פ"ג, אות יא עמ' שלא, ואות כה' עמ' שלו) ומאחר וכל ענין זה נשתמר רק **במסורת**, שהרי דברי אביי חתומים וסתומים, הרי יותר מכל עניין, יש לעניין זה משקל גדול **למסורת, ולעדונו של הגר"י קאפח על המסורת**. ולפי הכלל הגדול שקבע רבנו (הל' שמיטה ויובלי ז): "שהקבלה והמעשה עמודים גדולים בהוראה, ובהן ראוי להיתלות".

כפי שהובא לעיל, במנחות, ישנו המשפט "וצריך שיגיע החרץ למקום התפר", ובעניין זה ישנם שני פירושים: רש"י במנחות (שם) **"וצריך שיגיע חריץ-1"** שבין בית לבית עד מקום התפר למטה כלומר עד בית מושבו דהיינו תיתורא", ופירוש השטמ"ק (שם, אות ח) "וי"מ, חריץ של קמטין של שין שאין נראה. דמסתמא אי אפשר בלאו הכי", וכן משמע מדברי ה"ברוך שאמר" (הגה מ"ו, פ"ב-ג) בשם מהר"ם מרוטנבורג שכתב: "שחלל השין נוגע למטה בלי הפרש".

גם בתכלאל קדמונים ובתכלאל עץ חיים כת"י, וכן בתכלאל משתא-שבזי כתוב שצריך שתהיה **צורת שין** בעור של התפלין.³

העולה מן האמור לעיל, יש יסוד גדול לומר שבעבר לא נהגו לעשות אות שין מושלמת בעור של תפלין של ראש. אלא **דמות שין**, שיתדות השין מגיעות לבסיס של התפלין, וכאמור לגבי יהדות תימן, יש עדות מצולמת של הגר"י קאפח, שבתימן נהגו לעשות **דמות שין ולא שין ממש**.

עדיין ניתן לומר שרק אין חיוב לעשות שין מושלמת, אך אם עשה אפשר שהוא משובח, ולכן אין בימינו לעשות דמות שין, כשאפשר לעשות שין שלמה? נראה שהתשובה היא שלילית. שהרי ראינו שהחריץ של התפלין צריך להגיע עד התפר, הוא מכוון לחריץ של השין, אם כן **יש הכרח לעשות את השין כשהחריץ שלו, כלומר החריץ שבין הקמטין יגיע עד למקום התפר**.

לסיכום: מדברי הרמב"ם ושאר מפרשים נראה שהשין של התפלין היא רק **דמות של שין, ולא שין ממש עם תחתית**. אלא רק יתדות מזדקרים מן התפר ולמעלה, בימין שלושה, ובשמאל ארבעה. וגדולה היא עדותו של הגר"י קאפח שכך נהגו בתימן, במיוחד לאור צילום שהביא. והואיל

³ אמנם בת"ק נכתבה צורת שין מושלמת עם תחתית, אך היא לא נכתבה על רקע ציור של תפלין, אלא בפני עצמה, והואיל והתחתית של האות שין לפי מסורת הכתיבה של יהודי תימן אינה מחודדת אלא שטוחה, קשה לדייק אם התחתית היא בסיס התפלין או של השין.

¹ נושא זה מעובד ע"פ מכתבו של הרב רצון ערוסי הי"ו לרב יחיאל עטרי הי"ו, מתאריך ג' שבט תשס"ב. וכן סיכום שיעור בנושא.

² כל הדגשה כוונתה דיבור המתחיל.

ודבריו אלו יסודם במסורת, הרי גדול הוא המעשה ועל פיו ראוי לנהוג, לכל הנהגים על פי הרמב"ם מקדמת דנא.⁴

בירור בענייני הנחת תפלין של יד.

כתב הרמב"ם (הלכות תפלין ומזוזה וספר תורה פ"ג, יג) וכיצד עושין הרצועות-לוקחין רצועה של עור, רוחבה כאורך השעורה; ואם הייתה רחבה מזה השיעור, כשרה. ואורך רצועה של ראש, כדי שתקיף את הראש ויקשור ממנה הקשר, ותמתח שתי הרצועות מכאן ומכאן, עד שיגיעו לטבור או למעלה ממנו מעט; **ואורך רצועה של יד, כדי שתקיף את הזרוע ויקשור ממנה הקשר, ותמתח רצועה אחת על אצבע אמצעית, וכרוך ממנה על אצבעו שלוש כריכות ויקשור.** ואם היו הרצועות ארוכות יתר על השיעורין האלו, כשרות".

וכתב בתשובה לשאלה: (ש"ת הרמב"ם מהדו' בלאו, סימן קנט) "ורנו בדבר מה שהזכיר הדרתו בהלכות תפלין באורך רצועה של יד כדי שיקיף את הזרוע ויקשור ממנה הקשר והמתח רצועה אחת על אצבע אמצעית וכרוך ממנה על אצבעו שלוש כריכות ויקשר, זה הקשר על אצבעו שאחרי הכריכות האם הוא מחייב בהכרח אם לאו?... האם לכריכת הרצועה על הקבורית אחרי הנחה הכוונה במלה קשירה ואינה קשירה לפי האמת, או לקשר הנזכר שעל אצבעו הכוונה ועליו חייבין לברך, או צריכין אחר כריכת הרצועה על הקיבורית קשר ואילו הכוונה?"

תשובה: כריכת הרצועה על הקיבורית היא הקשר שנאמרה עליו (קשירה) ואצלה נגמר (חיוב) הברכה. אבל קשירת הרצועה על האצבע היא אחרי הברכה ובה תהיה קשירה תמה. ואין הקשר על האצבע מוכרח".

רואים אנו, כי לעניין כריכות הרצועה על היד, מאן דכר שמיה אצל הרמב"ם, ואף לא בתלמוד, כפי שהביא מרן בבית יוסף (או"ח סי' כז) "והרצועה יכרוך אותה סביב זרועו עד שיגיע לאצבע האמצעי. בסוף פרק הקומץ (לה): אהא דאמר רב פפא גרדומי רצועה כשרים ולא היא וכו' מכלל דאית להו שיעורא וכמה שיעורא אמר רמי בר חמא אמר ריש לקיש עד אצבע צרד[ה]... **ולא נזכר בדברי הפוסקים כמה פעמים צריך לכרוך הרצועה על הזרוע והעולם נוהגים לכרוך שש או שבע כריכות.**" וכעין דברים אלה הביא בשו"ע. (שם) אורך רצועה של יד כדי שתקיף את הזרוע

ויקשור ממנה הקשר ותמתח על אצבע אמצעית וכרוך ממנה על אצבעו שלוש כריכות ויקשור. ונוהגין העולם לכרוך על הזרוע ששה או שבעה כריכות" ועליו כתב ה'משנה ברורה' (סי' כז ס"ק לא) "ואנן נהגין שבעה [אחרונים] ועיין בשע"ת שמסיק דאין לעשות אלו הז' כריכות רק על הזרוע דלא כקצת שנוהגים לעשות ג' כריכות על הקיבורת וד' על הזרוע".

וראה בשו"ת מהר"ט (חלק ב או"ח סי' ז) שכתב ז"ל: "למדנו שצריך להדק' יפ' בכריכ' חזקה שיהיו מהודקים באות' כריכה לבדה ולא ע"י הכריכות שעושין על הזרוע ואני לומד כן מאותה שאמרו בשיעור הרצועה **כדי לפשוט על היד עד אצבע צרידא בלא שום כריכה**".

נתיי ונחזי בדברי המשנה ברורה שני סימנים קודם הסימן המוזכר (סי' כה ס"ק לח) וז"ל: "**והכריכה סביב הזרוע אינה מעיקר הדין** ע"כ טוב לאחר אותה עד שיניח של ראש ובספר כוונות האר"י ז"ל כתוב שהיה נוהג לכרוך השבעה כריכות סביב זרועו תחלה..."

וכן הובא בברכי יוסף (או"ח סי' כה ס"ק ט) "אחר שיקשר של יד על הזרוע וכו'. כתבו משם הרב המקובל מהר"ר יעקב צמח שהרב מהר"ר שמואל ויטאל העיד שאביו מהר"ר זצ"ל כשהיה עובר הרצועה בזרועו היה מהדק היטב, וקושר היו"ד עם התפלה וממשיך הרצועה אצל הזרוע לעשות הכריכות, אבל בקבורת לא עשה שום כריכה כלל, ואמר מהר"ר שכן נהג רבינו האר"י זצ"ל. ומהר"י צמח הוכיח כן מדברי הפוסקים ומדברי קבלה. וכך נהגנו". וראה באריכות ב'הערות' על אתר.

לסיכום: מדברי התלמוד, והרמב"ם אין זכר לא לכריכות ולא למנינם. והוא רק מנהג שנשתרש כמו שאר מנהגים ממקורות שונים שאין כאן המקום לפרטם ולבארם, והדברים עתיקים.

ערך: יוסף ב"ר משה פרחי הלוי.

⁴ והנה, העיר ה' את רוחו של ר' יובל נפש הי"ו, לקיים הלכה אליבא דרבנו, ונסתייע הדבר וניתן לרכוש ממנו תפלין מהודרות. הן מבחינת הקלף (כידוע לשיטת רבנו, ואי"ה נכתוב על כך במקום אחר) והן מבחינת הבתים. וצילום זה נעשה מהתפלין שעשה עבורי.